

Соціально-економічні проблеми ринкової трансформації України

УДК 330

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

К.В. Павлов,
доктор економічних наук,
професор

Белгородський державний
університет, Росія

Розглянуто сучасний стан загальної теорії соціальної та економічної політики держави. Обґрунтовано створення єдиної, органічно цілісної концепції теорії соціально-економічної політики суспільного розвитку, що потребує відповідного синтезу світових наукових і практичних напрацювань. Вони можуть створити нову науку – патоекономіку.

Ключові слова: стратегія розвитку, економічна політика, соціальна політика, соціально-економічна система, загальна соціально-економічна теорія, патоекономіка.

Постановка проблеми. Процес реформування соціально-економічної системи на основі монетаристських принципів торкнувся багатьох країн – в одних він здійснюється вже не одне десятиліття (наприклад, у ряді країн Латинської Америки), а в інших усього лише кілька років (країни колишнього соціалістичного табору). Результати й наслідки реформування також неоднозначні: якщо в Чилі, Мексиці, Польщі, Угорщині реформи привели до певних позитивних зрушень, то в багатьох інших державах, принаймні до цього часу, на жаль, переважають негативні моменти.

У зв'язку з цим виникає правомірне питання: а наскільки обґрунтованим було використання монетаристських підходів при розробці стратегічного курсу реформування економіки настільки різних країн? Адже використання уніфікованих підходів до різних об'єктів далеко не завжди виправдано. З іншого боку, відомо, що в 40-і роки кейнсіанські методи регулювання дозволили істотно підвищити ефективність економіки в деяких капіталістичних країнах. Не слід піддаватися нігілістичній ейфорії й забувати про те, що в соціалістичній економіці вико-

ристовувалися інші методи й підходи у процесі прийняття управлінських рішень, на основі яких були досягнуті певні позитивні результати в соціально-економічному розвитку (до речі, схожі методи використовувалися в процесі розвитку південнокорейської економіки, що також свідчить про їхню ефективність).

Таким чином, у світовій практиці зустрічається значна кількість підходів і методів вирішення різних соціально-економічних проблем. Які з них є більш доцільними при вирішенні певної проблеми – на ці питання й повинна давати відповідь теорія соціально-економічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки того або іншого варіанта соціально-економічної політики була присвячена досить велика кількість досліджень, проте серед них складно знайти роботу, у якій би викладалася загальна теорія соціально-економічної політики (інакше кажучи, переважна більшість публікацій присвячена аналізу того чи іншого варіанта самої соціально-економічної політики, а не розробці її теорії). І це незважаючи на те, що потреба у створенні такого роду теорії

дуже велика (як правило, в умовах революційного ламання потреба в новій парадигмі різко зростає). Чим же повинна займатися теорія соціально-економічної політики? На наш погляд, такого роду теорія повинна бути присвячена створенню наукових основ розробки, вибору й реалізації того або іншого варіанта соціально-економічної політики при певних вихідних умовах.

Мета статті: установити системний зв'язок єдності економічної і соціальної політики держави як важеля управління соціально-економічним розвитком суспільства.

Виклад основного матеріалу. Варто помітити, що деякі дослідники у своїх визначеннях по суті ототожнюють теорію економічної політики із самою економічною політикою. Так у монографії [1] під економічною політикою розуміється єдиний процес розробки цілей і шляхів їхнього досягнення, науково обґрунтованого передбачення основних тенденцій економічного розвитку, розробки завдань і методів боротьби мас за створення й розвиток матеріально-технічної бази (мається на увазі комуністичне суспільство), організації й керівництва їхніми діями в ході повсякденної творчої роботи. На наш погляд, даний підхід більше відповідає розумінню того, чим повинна займатися теорія економічної політики, ніж того, що таке сама економічна політика, що є не чим іншим, як реалізацією, втіленням у життя вже ухвалених рішень. Іншими словами, під економічною політикою доцільніше розуміти не розробку й розвиток науково обґрунтованих ідей, положень, концепцій економічного розвитку, як це має місце в [1], а застосування вироблених концепцій економічної політики у сферу реальних практичних дій. Усе це справедливо й відносно соціально-економічної політики.

Очевидно, що соціально-економічна політика є одним із напрямів політики, під якою розуміється визначення форм, завдань, змісту діяльності держави. Таким чином, під соціально-економічною політикою варто розуміти діяльність держави у визначенні перспектив соціально-економічного розвитку й у створенні умов для їхньої реалізації. Діяльність держави у сфері соціально-

економічних відносин може проявлятися на різних рівнях ієрархічної системи - регіональному, галузевому, народногосподарському, у зв'язку із чим виділяють також регіональну соціально-економічну політику й галузеву соціально-економічну політику. У соціально-економічній політиці, у свою чергу, доцільно також визначити різні аспекти - соціальний, власне екологічний, зовнішньо-економічний та ін.

Проблемі співвідношення політики й економіки в спеціальній літературі (особливо марксистській) приділялося досить багато уваги. Так, марксистське розуміння співвідношення економіки й політики, їх взаємодія з вичерпною повнотою виражені в лєнінській формулі: політика є концентрованим вираженням економіки, її узагальненням і завершенням [5]. Правильно зазначає А.С.Мотилєв, що політика не може бути довільною, відірваною від назрілих потреб розвитку суспільства, від рівня розвитку продуктивних чинників [4]. Очевидно, що стан економіки багато в чому визначає напрями, можливості й перспективи політичного розвитку суспільства, однак, на наш погляд, вплив політики (і насамперед, економічної політики) на економіку має набагато більше значення, ніж це уявлялося прихильникам концепції економічного детермінізму. Важливо вказати й на багатоплановість і варіабельність співвідношення політики й економіки, причому від варіанта вибору економічної політики багато в чому залежить стан самої економіки.

Розглядаючи питання про те, що таке соціально-економічна політика, варто вказати на певні, часом досить істотні розходження в підходах до розуміння цього явища серед представників різних наукових шкіл. Вище вже наводилося розуміння феномена економічної політики представниками радянських економістів в епоху «розвиненого соціалізму» [1]. По-іншому розуміється сутність економічної політики представниками західної школи. Так, наприклад, французький економіст К.Понсар відзначає, що загальна економічна політика визначає свої цілі, вибирає засоби й оцінює результати, ніби сферою її втручання була точечна

за формою економіка [цитуються за 2]. Усе це є справедливим і щодо соціально-економічної політики. Однак, все ж більш вірним, на наш погляд, є розуміння соціально-економічної політики як політичної діяльності держави у сфері соціально-економічних відносин на різних рівнях ієрархічної системи.

Теорія соціально-економічної політики повинна займатися питаннями вибору пріоритетів визначення перспектив соціально-економічного розвитку, розробкою методів вибору з безлічі різних варіантів оптимального варіанта розвитку соціально-економічних систем та подібними проблемами. З огляду на, що світова історія нараховує досить багато різних типів соціально-економічних систем (ринкових, соціалістичних, перехідних, розвинених, тих, що розвиваються тощо), існувало велике розмаїття концепцій, що стосуються теоретичних питань визначення економічної політики, у тому числі й соціально-економічної. Це пов'язано зі специфікою й типом моделі суспільного устрою - очевидно, що форми й методи визначення й реалізації певного варіанта еколого-економічної політики в соціалістичному суспільстві багато в чому відрізняються від подібних аналогів, характерних для умов формування еколого-економічної політики в розвинених ринкових державах. У свою чергу, у перехідних системах специфічні особливості визначають характерну для них форму, у якій реалізується соціально-економічна політика.

Разом з тим є й чимало загального в методах і формах визначення та реалізації соціально-економічної політики в різних системах. Більше того, цілком можливим є запозичення й перенесення в тій або іншій формі досвіду формування соціально-економічної політики, характерної для однієї моделі й системи суспільного устрою в інший тип суспільної системи. У зв'язку з цим доцільно порушити питання про розробку *загальної теорії соціально-економічної політики*, що, звичайно ж, не виключає виділення в ній розділів, що займаються особливостями формування й реалізації соціально-економічної політики в різних ти-

пах суспільних систем і на різних рівнях ієрархічної системи управління (у цьому зв'язку необхідно додати, що поряд з такими розділами загальної теорії соціально-економічної політики, як теорія соціально-економічної політики при розвиненому ринку, при соціалізмі, у перехідному середовищі та ін., доцільне виділення в ній і таких розділів, як теорія регіональної й галузевої соціально-економічної політики, у яких досліджуються питання теоретичного узагальнення формування соціально-економічної політики відповідно в різних регіонах і галузях).

Головним завданням, яким повинна займатися загальна теорія соціально-економічної політики, полягає в типологізації проблемних соціально-економічних ситуацій та аналізі їхнього вирішення на різних рівнях ієрархічної системи. Варто нагадати, що психологія як наука бере свій початок лише після того, як Арістотель створив теорію про чотири типи психіки. Тому саме пошук і аналіз типових соціально-економічних проблемних ситуацій і шляхів їхнього вирішення дозволять створити справжню узагальнюючу теорію вибору того або іншого варіанта соціально-економічної політики в певній ситуації - інакше кажучи, дозволить розробити наукові основи прийняття управлінських рішень на різних рівнях ієрархії. Хоча, зрозуміло, це зовсім не означає, що загальна теорія соціально-економічної політики повинна займатися тільки цими питаннями. Так само це зовсім не означає, що до появи даної роботи питаннями теоретичного обґрунтування й вибору соціально-економічної політики не займалися - навпаки, у спеціальній літературі чимало досліджень так чи інакше присвячено такого роду питанням.

Останнім часом у сфері теорії соціально-економічної політики отримано чимало цікавих результатів, що мають і істотне практичне значення - тут насамперед варто виділити розробку принципів науковості й оптимальності вибору певного варіанта соціально-економічної політики, розробку наукових основ визначення соціально-економічної політики в тих або інших конк-

ретних ситуаціях (реформи Ерхарда в післявоєнній Німеччині, наприклад, здійснювалися на основі глибоких наукових розробок; аналогічно, багато уваги приділялося теоретичному обґрунтуванню й розробці оптимального варіанта соціально-економічної політики в тій же Південній Кореї в період її радикального реформування тощо). А проте *загальної* теорії соціально-економічної політики досі не створено, що позначається на стані й рівні розвитку окремих напрямів теорії соціально-економічної політики й, що дуже важливо, на господарській практиці.

На разі виникла настійна потреба у розробці *загальної* теорії соціально-економічної політики; передумови й умови для цього також є - це в достатній мірі розвинені в теоретичному плані окремі напрями теорії соціально-економічної політики, що увійдуть складовою частиною у загальну теорію соціально-економічної політики. Однак головним завданням у питанні про створення *загальної* теорії соціально-економічної політики є не просто об'єднання вже наявних досить розвинених і розроблених теоретичних напрямів; створення узагальнюючої теорії - це новий синтез, новий якісний стан, поява якого повинна дати як додатковий імпульс для наступного інтенсивного розвитку вже традиційних напрямів, так і стимулювати появу нових напрямів *загальної* теорії соціально-економічної політики.

Однак розвиток *загальної* теорії соціально-економічної політики буде йти не просто шляхом об'єднання вже наявних досить розвинених напрямів. Нагромадження нового емпіричного матеріалу і його узагальнення дозволять виявити якісь загальні й специфічні (тобто ті, які діють тільки в певних типах соціально-економічних систем) закономірності й закони. Таким чином, на основі вже наявних теоретичних напрямів і узагальнення нового емпіричного матеріалу повинна бути створена *загальна* теорія соціально-економічної політики.

Ця узагальнена теорія буде ґрунтуватися на досягненнях і результатах уже наявних суспільствознавчих дисциплін (насамперед, економічних і соціальних, але не тільки), у

свою чергу, її розвиток вплине на ці дисципліни. Загальна теорія соціально-економічної політики буде займати проміжне місце між базовими економічними й соціальними дисциплінами та безпосередньо господарською практикою. Інакше кажучи, із усього комплексу економічних і соціальних дисциплін загальна теорія соціально-економічної політики найбільш наближена до безпосередньої господарської практики й, за своїм призначенням, повинна чинити на останню найбільший вплив. До речі, саме відсутністю досить розвинутої *загальної* теорії соціально-економічної політики багато в чому пояснюються багато аспектів провалу та низька ефективність здійснюваної стратегії реформування російської економіки, у тому числі й у соціальній сфері, так само, як і економіки багатьох інших країн (латиноамериканських, постсоціалістичних та ін.).

У цьому зв'язку доречно відзначити, що одним з найбільш важливих як у теоретичному, так і ще більшою мірою в практичному плані питань, якими насамперед повинна зайнятися *загальна* теорія соціально-економічної політики, має бути питання про правомірність вибору тієї чи іншої стратегії реформування економіки щодо природоохоронної діяльності в конкретній державі. Зокрема, велике практичне значення в сучасних умовах має вивчення проблеми про правомірність застосування монетаристських принципів і підходів у постсоціалістичній економіці, тому що, як відомо, у багатьох державах їхнє використання малоєфективне, а подекуди й просто руйнівне, у зв'язку з чим у ряді країн повертаються до кейнсіанських методів (до речі, цю проблему можна сформулювати в більш загальній формі – що краще використовувати: монетаристські, кейнсіанські методи, їхнє поєднання чи ще якийсь варіант як спосіб здійснення реформаційних перетворень?).

Як бачимо, розвиток *загальної* теорії соціально-економічної політики має велике практичне значення (у цьому зв'язку доречно згадати висловлення великого Леонардо да Вінчі про те, що немає нічого практичнішого від гарної теорії, що відносно загальної теорії соціально-економічної політики

стосується більш ніж чого б то не було). Відзначимо також, що загальна теорія соціально-економічної політики з певного кола проблем і завдань перетинається з новим напрямом, що розвивається нами – патоекономікою [3]. Насамперед це стосується питань доцільності використання тих чи інших форм і методів реформування економіки, тому що *патоекономіка – це наука про проблеми здійснення реформ в економічних системах*.

Важливим напрямом досліджень, які доцільно здійснити в рамках загальної теорії соціально-економічної політики, є вивчення оптимальних темпів, форм, методів і напрямів здійснення реформаційних перетворень у суспільстві. Це коло проблем щільно стосується завдань і питань, якими повинна займатися патоекономіка. Взагалі в тій частині, у якій патоекономіка займається питаннями визначення й реалізації соціально-економічної політики в перехідному організаційно-економічному середовищі, вона перетинається й із загальною теорією соціально-економічної політики. Таким чином, у загальній теорії соціально-економічної політики вже сьогодні можна виділити кілька спеціальних розділів: теорія соціально-економічної політики відповідно у розвинутому і перехідному середовищі, при соціалізмі і капіталізмі, у країнах, що розвиваються, та розвинутих країнах.

З огляду на специфіку сучасної соціально-економічної ситуації в Росії, досить

актуальною є розробка такого напрямку загальної теорії соціально-економічної політики, як теорія соціально-економічної політики в перехідному середовищі. Тут надзвичайно важливо провести наукові дослідження з визначення оптимальних темпів реформування, вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку в перехідний період тощо.

Висновки. Очевидно, що загальна теорія соціально-економічної політики пов'язана й з іншими соціально-економічними дисциплінами, які різною мірою будуть впливати на її розвиток. У свою чергу, загальна теорія соціально-економічної політики вплине на розвиток усього комплексу суспільствознавчих дисциплін. Методи, які будуть використовуватися в загальній теорії соціально-економічної політики, – такі ж самі, що характерні для традиційних економічних дисциплін. Це – методи економічної статистики, економіко-математичні методи, нормативні методи, балансові методи тощо. Закінчуючи розгляд питань, що стосуються кола проблем і завдань загальної теорії соціально-економічної політики, можна відзначити, що загальна теорія соціально-економічної політики – новий теоретичний напрям, розвиток якого вплине на господарську практику. Важливо врахувати також, що в узагальненій теорії істотна увага приділяється соціальному фактору, тісно пов'язаному з безпосередньо економічним.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Экономическая политика КПСС: Учебное пособие / Рук. авт. колл. Л.И.Абалкин. - М.: Политиздат, 1981. – 367 с.
2. Буржуазная региональная теория и государственно-монополистическое регулирование размещения производительных сил (критический анализ)/ А.Д.Сапожников, М.В.Смольников и др. – М.: Мысль, 1981. – 252 с.
3. Лузин Г.П., Павлов К.В. Патоекономика: задачи, проблемы, направления исследований. – Апатиты: Изд-во КНЦ РАН, 1995. – 112 с.
4. Мотылев А.С. Самая интересная политика. М.: Советская Россия, 1980. – 256 с.
5. Ленин В.И. Полн. собр. соч.– С. 278. – Т. 42.